

satagens, ut è medio tollatur tristitia, et pax atque concordia constringantur arcibus. Et inferioribus: *Ut ei illa ad virum suum habeat conversionem, et vir ab externis ac forensibus negotiis et turbationibus ad eam quasi ad portum confugiat, et omnigenam inveniat consolationem. In adiutorio enim data est, etc.*

AFFLIGENTE IGTUR EAM SARAI, cum Sara puniret et coerceret ejus insolentiam.

VERS. 7. — ANGELUS DOMINI. Misit Deus hunc angelum ad Agar, per motus precibus Agar, ait Josephus; vel potius, ob merita et in gratiam Abre amici sui, ut ejus proli, puta Ismaeli, consulere.

Fons, id est, puteus, ut patet v. 14. Scriptura enim puteum vocat fontem, quia in puteis est fons et scaturigo aquarum.

QUI EST. Qui, scilicet fons est in illa parte deserti, quæ ex Chanaan per Sur itur in Ægyptum; in Ægyptum enim, utpote patriam suam, fugiens contendit Agar. Hoc desertum Syri vocant Agaram, ab Agar: unde prodierunt Agareni, qui et Ismaelitis ab Ismael et Saraceni vocantur, non à Sara uxore Abre, ut vulgus putat ex S. Hieron.; sic enim Sorani dicendi essent, sed à Saracà, urbe Arabiæ, inquit Stephanus; ita et Covarr. tom. 2 Var. resol. l. 4, c. 9.

VERS. 8. — AGAR ANCILLA SARAI UNDE VENIS? Querit Angelus, non quod nesciat, sed ut confessionem peccati eliciat, q. d.: Quomodo è tam bona et felici domo Abre, in hoc vagum et miserum exilium te conjecisti? Sic Deus ait Adæ: *Adam, ubi est?* et Caino: *Quid fecisti?*

VERS. 9. — HUMILIARE SUB MANU ILLIUS. Illius potestati et correctioni te subde. Hæc in Script. prima est visio angeli. Nota hic angelorum opus et officium esse homines quasi servos tum ad Deum, tum ad dominos suos reducere. Rursùm, sanum hoc consilium angeli, *Humiliare sub manu illius*, dandum est ancillis et servis immorigeris et fugitivis.

Tropol. Agar animam peccatricem et penitentem, Sara Ecclesiam, Abram Christum significat: huic illa reconciliatur per humilem confessionem. Vide Ferum hie.

VERS. 10. — MULTIPLICAS MULTIPLICABO. Plurimum multiplicabo tuos posteris ex Ismael, eò quod ipse sit filius Abre. Ita videmus etiamnum Ismaelitas, sive Saracenos, non tantum Arabiam, Ægyptum, Mauritaniam, Numidiam, Turciam, Persiam, Armeniam, sed et Indias, totumque penè Orientem ingenti numero pervassisse et occupasse.

VERS. 11. — VOCABIS NOMEN EJUS ISMAEL, eo quod AUDEBIT DEUS AFFLICTIOMEM TUAM. Ismael ergo idem est quod exauditio Dei, vel ad verbum, audivit Deus. Ismael enim idem est quod *scamael*, id est, exaudivit Deus, scilicet orationem tuam, quam fudisti cum affligereris.

Notat rectè ex Abulensi Pererius quinque aut potius sex viris illustribus prenuntiatum esse nomen à Deo ante eorum nativatem. Primus est Ismael hic. Secundus est Isaac, Genes. 17, 19. Tertius est Salomon, 1 Paralip. 22, 9. Quartus est Josias, 3 Reg. 15,

2. Quintus est Joannes Baptista, Lucae 1, 60. Sextus est Jesus Christus, Matth. 1, 21.

AFFLICTIOMEM TUAM. Rabini, quos sequitur Abulens, tradunt quod Agar partim in peccatum contemptæ dominæ suæ, partim ex labore itineris, foetum in utero extinxerit, hæcque intelligi hic afflictionem Agar; sed quia acquievit angelo suadenti reditum, et humilitationem sub dominâ suâ, hæc de causâ Deus vivificavit foetum ex utero extinctum, et hoc esse quod ait angelus: *Ecce concepisti*, vel, ut ipsi vertunt, *concepies*, q. d.: Nuper concepisti ex Abram, sed nunc rursùm concepisti ex Deo foetum tuum mortuum vivificante; ideòque vocabis nomen prolis Ismael, quia Deus exaudivit preces afflictionis tuæ, foetum resuscitavit. Verùm hæc sunt signa Judoæorum: afflictionem ergo hic intelligit famem, sitim, labores, anxietates, aliasque ærumnas fugæ et itineris.

VERS. 12. — HIC ERIT FERUS HOMO. Hebraicè hic erit *pere*, puta onager, ut vertit Chaldæus, id est, instar onagri ferus, durus, intractabilis, solivagus et incertis sedibus errans, jugique impatiens; nam, ut ait Job 11, 12: *Vir vanus in superbia erigitur, et tanquam pullum onagri se natum putat.*

Nota. Angelus hæc prædicit non tantum de Ismael, sed et de posteris ejus, quales illos etiam hodie videmus, et experimur. Vide Animum. Marcell. l. 14 de Moribus Saracæorum.

MANUS EJUS CONTRA OMNES, ET MANUS OMNIUM CONTRA EUM, q. d.: Posteris Ismael omnes impugnant et ab omnibus impugnantur; nam in circuitu deserti Pharan, in quo habitavit Ismael, multe gentes habitabant, quæ contra Ismael ejusque posteros pugnare solebant.

ET REGIONE UNIVERSORUM FRATRUM SUORUM FIGET TABERNACULA, q. d.: Ismael erit audax et impavidus; erit enim ipse non pars unius gentis, sed per se separatim unam gentem constituet (idque in gratiam Abre, cujus ipse est filius), quæ securè ex adverso fratrum suorum, et quorum libet hominum habitare audeat.

Nota. Fratres Ismael fuerunt Isaac, aliique filii Abre, natæ ex Ceturâ; ex horum adverso habitavit Ismael in deserto Pharan, Gen. 21.

FIGET TABERNACULA. Ita etiamnum Nomades, alitque Ismaelites permulsi, non in domibus, sed in populinibus habitant; hæc sunt tabernacula Cedar, de quibus Cant. 1, v. 5.

VERS. 15. — VOCAVIT NOMEN DOMINI. Invocavit nomen Domini, dicens id quod sequitur:

TU DEUS QUI VIDISTE. Nota. Agar angelum vocat Deum, quia Dei personam representabat, aut viceerit representat regem. Tu ergo, o Deus, id est, o Angele vice Dei, vidisti, id est, respexisti me meamque afflictionem, mel curam et providentiam egisti in horribili hoc deserto. Agit enim hic Agar gratias Deo pro ejus paternâ erga se visitatione providentiâ et tutelâ. Ita Cajet., Lipom. et alii.

Secundò, Vatablus vertit, *tu es Deus visionis*, quia scilicet vides omnia, adeòque me etiam vagam et profugam in deserto, ubi nemo alius me videt aut con-

rat. Unde Chaldæus vertit, *tu es Deus videns omnia.* Vnde POSTERIORA (id est, tergum) VIDENTIS ME, puta Dei, vel potius angeli Deum representantis, q. d.: His oculis aspexi Deum, aut potius angelum, qui terno mihi obversum, eum me alloqueretur.

Nota. Deus, aut potius angelus Deum representans, Agar eque ac Mosi, Exodi 33, 25 non faciem, sed tergum tantum ostendit in corpore à se assumpto, idque ut significaret faciem, id est, clarum Dei cognitionem et visionem, non tantum essentia divine, sed et gloriæ corporis à Deo assumpti, quæ majestati Dei aliquatenus respondeat, et in facie de more maximè resplendat, non posse capi ab oculo mortali.

Rursùm, quia Agar hic imperfectè Deum cognoscebat et diligebat, utpote quæ obedientiam heræ sive fugielat, Deum quoque fugiebat, ideòque necdum reversa, necdum plenè conversa, Deo quasi tergum ostendit: hinc vicissim ei Deus non faciem, sed tergum suum ostendit. Hoc ergo Deus egit foris in oculis corporalibus Agar, quod apud illam agebat in oculis cordis. Eadem de causâ, teste S. Gregor. hom. 23 in Evangel. Christus, gloriosus licet, quasi peregrinus

CAPUT XVII.

1. Postquam verò nonaginta et novem annorum esse coeperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens; ambula coram me, et esto perfectus.

2. Ponamque fœdus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis.

3. Cecidit Abram pronus in faciem.

4. Dixitque ei Deus: Ego sum, et pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium.

5. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te.

6. Faciamque te crescere vehementissimè, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur.

7. Et statuum pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis, fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus, et seminis tui post te.

8. Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in possessionem æternam, eroque Deus eorum.

9. Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te in generationibus suis.

10. Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculinum;

11. Et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos.

12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris; tam vernaculus, quam emptius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestrà;

tamen, apparuit duobus discipulis in Emmaus, et quasi hortulanus Magdalene.

Allegoricè, Agar est Synagoga Judoæorum, Sara est Ecclesia Christianorum, cui illa insultans expellitur. Vide Rupert. l. 5, c. 23.

Alter, imò contrariè, puta negativè, hæc veritatem et explicat Vatabl. et Cajet. hoc modo, q. d.: Vidine illum abeuntem, qui vidit me, sive apparuit mihi? non vidi, unde cognovi, esse angelum Domini; nam quandiu colloquebatur mecum, videbam illum: mox ita disparuit, ut videre non poterim, quem abeuntem videre potuissem, si homo fuisset. Verè ergo cognovit Dominum misisse ad me angelum suum, qui me consolaretur. Quasi Agar hic à subitâ disparitione colligat angelum esse Dominum. Verùm Septuag. Chald. noster, et alii passim hæc non negativè, sed affirmativè vertunt.

VERS. 14. — APPELLAVIT, ipsa Agar, vel quisquis hoc nomen dedit fonti, sive puteo.

VERS. 15. — PEPERITQUE, postquam angeli consilium secuta domum reversa, Abre et Sara, humiliando se, reconciliata est.

CHAPITRE XVII.

1. *Quelleque temps après,* Abram entrant déjà dans sa quatre-vingt-dix-neuvième année, le Seigneur lui apparut, et lui dit: Je suis le Dieu Tout-Puissant; marchez devant moi, et soyez parfait dans mes voies; observez fidèlement tous mes commandements. Si vous en usez ainsi,

2. Je ferai alliance avec vous, et je multiplierai votre race jusqu'à l'infini.

3. Abram se prosterna le visage contre terre.

4. Et Dieu lui dit: Je suis celui qui est: Je ferai alliance avec vous; et vous serez le père de plusieurs nations.

5. Vous ne vous appellerez plus Abram, c'est-à-dire, père élevé; mais vous vous appellerez Abraham, c'est-à-dire, père de la multitude, parce que je vous ai établi pour être le père d'une multitude de nations.

6. Je ferai croître votre race à l'infini; je vous rendrai chef des nations qui croîtront en moi; et des rois puissants sortiront de vous.

7. J'affermirai mon alliance avec vous, et après vous avec votre race, dans la suite de leurs générations, par un pacte éternel, afin que je sois votre Dieu, et le Dieu de votre postérité après vous.

8. Je vous donnerai en propre, à vous et à votre race, la terre où vous demeurez maintenant comme étranger, tout le pays de Chanaan, afin que vos descendants le possèdent pour jamais, et je serai leur Dieu.

9. Dieu dit encore à Abraham: Vous garderez donc aussi mon alliance, et votre postérité la gardera après vous de race en race.

10. Voici le pacte que je fais avec vous, afin que vous l'observiez, et votre postérité après vous: tous les mâles d'entre vous seront circoncis.

11. Vous circoncirez votre chair, afin que cette circoncision soit la marque de l'alliance que je fais avec vous.

12. L'enfant de huit jours sera circoncis parmi vous, vous ne le circoncirez pas plus tôt, à cause de sa trop grande faiblesse. Mais dans la suite de toutes les générations, tous les enfants mâles, tant les esclaves qui seront nés en votre maison, que tous ceux que vous aurez achetés, et qui ne seront point de votre race, seront circoncis.

15. Eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum.

14. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.

15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.

16. Et benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque in nationes, et reges populorum orientem ex eo.

17. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nascetur filius? et Sara nonagenaria pariet?

18. Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te.

19. Et ait Deus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, et constituum pactum meum illi in fœdus sempiternum, et semini ejus post eum.

20. Super Ismael quoque exaudivi te. Ecce benedicam ei, et augetur, et multiplicabo eum valde: duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam.

21. Pactum vero meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.

22. Cùmque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ab Abraham.

25. Tullit autem Abraham Ismael filium suum, et omnes vernaculos domus sue; universosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus sue; et circumcidit carnem præputii eorum statim in ipsa die, sicut præceperat ei Deus.

24. Abraham nonaginta et novem ætæ annorum quando circumcidit carnem præputii sui.

25. Et Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcissionis sue.

26. Eadem die circumciscus est Abraham et Ismael filius ejus.

27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quam empiti et alienigenæ, pariter circumcisi sunt.

COMMENTARIUM.

VERS. 1.— APPARUIT DOMINUS, puta angelus vice Dei, Deumque representans in corpore assumpto, ut patet v. 17 c. 22; ita Cajet. et alii; idque ad hoc ne putaret Abram promissionem seminis sibi cap. 13 factam, per Ismael esse completam, sed compleendam esse in Isaac.

EGO DEUS OMNIPOTENS. Hebr. *et saddai*, q. d.: Ego sum Deus fortis et liberalis. Nota. *Saddai* componitur ex schin articulo relativo, et *dai*, id est, sufficientia (ex hoc Hebræo *dai*, vel *de*, aliqui deducunt Græcūm *deus*, et *deus*; ac Latinum Deus; licet alii Deum à dando, sicut Jovem à juvando dici putent) q. d.: Cui est omnis sufficientia, abundantia, copia, plenitudo, copiam; qui est sufficientissimus, abundantissimus, copiosissimus, adeo ut non tantum per se bonis omnibus

15. Ce pacte que je fais avec vous, sera marqué dans votre chair, comme le signe de l'alliance éternelle que je fais avec vous.

14. Tout mâle dont la chair n'aura point été circonscise, sera exterminé du milieu de son peuple, parce qu'il aura violé mon alliance.

15. Dieu dit encore à Abraham: Vous n'appellerez plus votre femme Sarai, ma princesse, mais Sara, la Princesse, parce qu'elle sera mère de plusieurs peuples.

16. Ex effet, je la bénirai, et je vous donnerai un fils né d'elle que je bénirai aussi. Il sera le père de plusieurs nations; et des rois de divers peuples sortiront de lui.

17. Abraham, plein de reconnaissance et de respect, se prosterna le visage contre terre; et quoiqu'il ne doutât point de la vérité des promesses du Seigneur, cependant il rit, en disant au fond de son cœur: Un homme de cent ans aurait-il donc bien un fils? et Sara enfanterait-elle à quatre-vingt-dix ans?

18. Et dans cette pensée, il dit à Dieu: Faites-moi seulement la grâce qu'Ismaël vive; car je n'oserais me flatter d'avoir d'autres enfants.

19. Mais Dieu dit de nouveau à Abraham: Sara votre femme vous enfantera un fils que vous nommerez Isaac, c'est-à-dire, ris, parce que vous avez ri, et parce que sa naissance vous causera beaucoup de joie. Je ferai un pacte avec lui et ses descendants, ain que mon alliance avec eux soit éternelle.

20. Je vous ai exaucé touchant Ismaël: je le bénirai et je lui donnerai une postérité très-grande et très-nombreuse. Douze princes sortiront de lui, et il le rendra chef d'un grand peuple.

21. Mais l'alliance que je fais avec vous s'établira dans Isaac, que Sara vous enfantera dans un an en ce même temps: et j'accomplirai en sa personne les promesses que je vous fais aujourd'hui.

22. L'entretien de Dieu avec Abraham étant fini, Dieu se retira.

25. Alors Abraham prit Ismaël son fils, et tous les esclaves nés dans sa maison, tous ceux qu'il avait achetés, et généralement tous les mâles qui étaient parmi ses domestiques; et il les circoncit tout aussitôt en ce même jour, selon que Dieu le lui avait commandé.

24. Abraham avait quatre-vingt-dix-neuf ans, lorsqu'il se circoncit lui-même.

25. Et Ismaël avait treize ans accomplis, lorsqu'il reçut la circoncision.

26. Abraham et son fils Ismaël furent circoncis en un même jour.

27. Et en ce même jour furent circoncis tous les mâles de sa maison, tant les esclaves nés chez lui, que ceux qu'il avait achetés, et qui étaient nés dans des pays étrangers.

COMMENTARIUM.

abundet, sed etiam aliis omnem sufficientiam et abundantiam tribuat. Nam, ut ait Joannes c. 1 de Filio Dei: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.*

Unde ad *Saddai* alludit Apostolus 1. Timoth. 6. cum ait: *Neque sperare in incerto dititium, sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum.* Hinc et R. Saadias, et Deus, inquit, dicitur *Saddai*, et quia ipse abundat, omnesque omnium creaturarum defectus supplet. Quare Aquila, Simmachus et Theodotion, teste Hieron. Epist. 156 ad Marcellam, et in Ezech. 10, 5, *Saddai* vertunt robustum et sufficientem ad omnia perpetranda, ut sit idem quod *καταρκτικός, παντοκράτωρ*, id est, sibi sufficiens et omnipotens, ut noster vertere solet.

Secundò, *Saddai*, ut cum aliis locis, tum Gen. 49,

45, ex Hebræo colligitur, deducitur à *ead*, id est, ubi, mamma, quasi dicas *matrem*; ex Deo enim, quasi ubere bonis omnibus distento, affluenter bona omnia sugimus. *Saddai* ergo significat quod Deus dulcis sit ut mamma et lac; quodque omnia eo charitatis affectu et amore nutriat, quo mater infantem uberibus applicando fovet, lacteque alit ac nutrit: atque uti à *rechem*, id est, matrice, Deus vocatur *rachum*, id est, misericordissimus, ita ad *scad*, id est, ubere, vocatur *Saddai*, id est, uberissimus, quasi dicas divina ubertas. Dicitur ergo Deus *Saddai*, quod sit munificens, efficax, omnipotens; quod ipsis curâ, providentiâ, sapientiâ, bonitate cuncta existant, vivant et moveantur; quodque omnes homines et creaturæ, de ejus inexhaustâ plenitudine existentia, vitam, operationes, bonaque omnia, tanquam de immenso et inexhausto thesauro, hauriant et accipiant. Unde *Saddai* explicans Paulus Act. 17: *Deus*, ait, non est indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem (halitum) et omnia, etc.

Sic Plato inter hæc tria, *εὐδαιμονία, ἀνθρώπων, ἀνθρώπων*, inopia, sufficientia, effusio, distinguens, solam effusionem bonitatis Deo tribuit; sicut enim crater aliquis vino plenus et superplenus, effluit et superfluit, ita et Deus Deique bonitas.

Platonem reprehendit Nazianz. orat. 4 de Filio, sed hactenus tantum, quod hoc crateris exemplo effusionem quamdam non voluntariam, nec liberam, sed naturalem et necessariam, Deo tribuere videatur; atque ipse Nazianz. orat. 2 de Pascha, hanc effusionem in Deo admittit.

Dicit ergo Deus Abra: Ego sum Deus *Saddai*, sufficientissimus, copiosissimus, ditissimus, munificentissimus, qui te ditare, bonisque omnibus cumulare possum et volo. Ambula ergo coram me, ut capax sis harum opum, utque dignus sis iis bonis que tibi promisi. Pari modo dixit Deus Jacobo Genes. 55, 11: *Ego Deus omnipotens (hebraice saddai)* idèquò ex me cresce et multiplicare. Et Isaac ad Jacob Genes. 28, 5. *Deus*, inquit, *omnipotens (hebr. Saddai) benedicat tibi, et crescere te faciat atque multiplicet.* Et hoc est quod Deus dixit Mosi Exodi. 6: *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac et Jacob in Deo omnipotente (instar Dei saddai, tanquam Deus saddai, ut habent Hebræa) et nomen meum Adonai non indicavi eis.*

Deus ergo est noster *Saddai*, qui satiat, qui replet in bonis omne desiderium nostrum; cur ergo, infelix homo, per multa yagaris, requiem quaeris, et non invenis? amas opes, non sataris, quia non sunt *Saddai*; amas honores, non expleris, quia non sunt *Saddai*; amas gratiam et pulchritudinem corporum, non sunt illa tua *Saddai*. O cor humanum, cor indignum, zerumnas expertum, zerumnis obrutum, quid per vana, exilia, brevita et fallacia bona frustra decurris? illa famem, illa sitim animæ tue satiare non possunt. Ama tuum *Saddai*: ille solus sinus omnes animæ tue implere potest; ipse solus torrente, imò pelago voluntatum potare te sufficit, quoniam apud ipsum est

fons vite; ipse deus plenitudo lucis, voluntati multitudine pacis, memoriae continuatio æternitatis; ipse suus est et erit omnia in omnibus. Delectat te gloria? gloria et divitiae in domo ejus. Delectat te pulchritudo? fulgebunt justi sicut sol in regno patris eorum. Delectat te sapientia? à altitudo dititiarum sapientie et scientie Dei. Delectat te sapor, vina, delicie? satiabimur cum apparuerit gloria tua et est, inebriabuntur ab ubertate domus tuæ. Nimirum Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes scientiæ, omnes gaudii, omnes deliciarum suarum thesauros, imò se totum in electos amicos suos in celo transfundit. In hoc ergo unico honore tuo, ô anima mea, te totam defige. Hæc requies est, hoc centrum cordis tui; hoc unicum omnibus votis et studiis prosequere. Dicit ergo cum B. P. N. Ignatio: « Domine, quid volo, aut quid velim extra te? » et *Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.* » Et cum S. Ludovico: « Divitiae meæ Christus, desint cæcæ terra. Omnis copia, quæ Deus meus non est, nihil è inopia est. »

AMBULA CORAM ME, uti servus coram domino, discipulus coram magistro, miles coram duce, filius coram patre; illi per omnia præsto, obsequens, fidelis, ut illi sincerè, accuratè, perfectè serviat, obediat, placeat. Unde Septuag. vertunt, *complace coram me*; Chaldee, *servius coram me*. Hoc est, quod canit Zacharias: *Servimus illi in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris.* Sic fecit Henoch c. 5, 22; et Noe c. 6, 9. Felix qui Deum sempre presentem cogitat, reveretur et quasi coram presentè ubique ambulat, suaque omnia agit et operatur. Audiant Christiani gentilem Senecam Epist. 10. « Sic vive, inquit, cum homine, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, et tanquam homines audiant. » Audiant Salomonem Proverb. 3, 6: *In omnibus viis tuis cogita illum: et ipse diriget gressus tuos;* Et Tobiam ad filium c. 4, 6: *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, et Michæam c. 8, 8: Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat à te, utique facera judicium et dilige misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.* Nota hic tres gradus et status Abrahami cuique in exemplum virtutis proponi. A capite enim 12 hucusque Abram descriptus fuit ut incipiens; hic vero usque ad c. 22, describitur ut proficiens. Denique à c. 22 usque ad 25, describitur ut perfectus. Proficiens ergo hoc primum datur presentie Dei præceptum: *Ambula coram me.*

Porrò hujus presentie Dei fructus primus est fuga peccati: « Memento Dei, et non peccabis, » ait S. Ignatius ad Heronem; et Clemens Alexand. l. 5. *Pedagog. c. 5*: « Ille solum ratione fit, ut quis nunquam labatur si Deum sibi ipsi semper adesse existimat. » Scortum sollicitabat S. Ephrem ad seclus; ille in speciem annuit, modò id fieret in foro; cuiusque scortum diceret hoc fore infame et pudeandum, tum Ephrem: « Quanto magis pudere debet te coram Deo, qui omnia etiam occultissima intuetur? quo responso perculsa meretrix, veniam petit, et monasticam vitam amplexa est. Ita Susanna mori maluit quam pec-

care in conspectu Domini. Ita et sanctus ille qui Thaidem convertit.

Secundus fructus est victoria tentationum, periculorum et inimicorum. Psal. 22, 4: *Etsi ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Ita Machabei Dominum cordibus orantes prostraverunt Nicanorem cum 55 millibus praesentia Dei magnifice delectati, 2 Machab. 15, 16.

Tertius: a Semper Dei memineris, et caelum mens tua evadet, ait S. Ephrem. Ita Jacob videns Dominum cum Angelis in scala, ait: *Non est hic altus, nisi domus Dei et porta caeli.*

Quartus. Talis est quasi angelus; angeli enim semper vident faciem Patris. Talis fuit Elias: *Vivit, inquit, Dominus, in cuius conspectu sto,* 3 Regum 17, 1.

Quintus. Talis mirè excitatur ad amorem Dei, semperque laetatur, quia Dei praesentia fruitur. Ita David Psal. 13: *Providetiam Dominum in conspectu meo semper,* ac subdit: *Propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea;* nam, ut ait S. Paulus, *qui adheret Domino unus spiritus est.*

Sextus. Haec Dei praesentia fugat iram, concupiscentiam, distractiones hominemque facit perfectum. Ita S. Dositheus, ut habetur in ejus vita, ex hoc S. Dorothæi precepto: *Cogita semper Deum tibi praesentem, et te coram illo stare, ex dissoluto milite monachus perfectus evasit.*

ESTO PERFECTUS. Conare perfectè legem et voluntatem meam implere, atque opera tua omnia et singula perfectè facere, sic ut in iis nihil desit, nihil carpi possit, teque omnibus virtutibus perfice. Unde Septuag. vertunt *ἵνα ἀγαπᾷς, esto irreprensibilis;* mercedem subjungit dicens.

VERS. 2. — PONAM FŒDUS MEUM INTER ME ET TE. Si videlicet perfectè coram me ambulaveris, amicitiam et fœdus peculiare tecum sanctam et colam; ut ego peculiari curâ te tuosque prae aliis hominibus ac gentibus protegam, dirigam, promoveam, vocerque Deus Abra: tu vicissim peculiari fide, obedientiâ et cultu mihi servias, huiusque fœderis symbolum et signum dabo circumcisionem, v. 10.

Nota. Perfectionem Deus non exigit ab Abrahamo juvene, sed sene, cum propè esset ut nasceretur Isaac, in signum quod tempore Christi Deus exigeret perfectionem à fidelibus. Religio enim christiana non est aliud quàm disciplina, officium et conatus ad summam perfectionem.

Media ad eximiam, etiam Religiosorum perfectionem, suggerit sanctus quidam doctor, scilicet: Primò, ambulare jugiter coram Deo. Secundò, in omnibus tam tristibus quàm lætis conformare se voluntati Dei, ac dicere: *Fiat voluntas tua, sit nomen Domini benedictum.* Tertio, vis citò esse perfectus? recipe te in fundum animæ tuæ, ac inibi diligenter scrutare quid te maximè inhibeat et distineat ne purus sis et liber, ac agilis ad obsequium Dei, omnemque virtutem; et hunc laqueum, hunc lapidem qui te detinet, radicibus reseca et in profundum maris demerge, alioqui fac quodvis, omnia erunt frustra. Haec mortificatio dura

est, et viva quaedam mors, quæ carnem quasi ob ossibus abradit; sed necessaria et usu ipso fit facilis. Quarto, natura nostra fallacissima est, ac mille angulis et versutis prædita, in quibus seipsum fovet ac retinet, quæ nisi funditus extirpentur, parum proficiet. Inter hæc maximum est, quod etiam sanctos tenet, etiam subinde monachos, velle videri, velle ut alii ad eos se convertant, ut ipsis deferant, honorent, etc. Hoc planè abnegandum est ut funditus venias ad illud Joannis Bapt. *Non sum dignus socrere corrigiam calceamenti ejus* (Christi). Hinc quintò, abstrahere te saltem mente ab omnibus hominibus. Sextò, expedi te ab rebus, quæ si tibi acciderent, affectu adhesionem, et curas nimias ac sollicitudines adherent; à quibuscumque intrò receptis imaginibus mundum et liberum te serva. Septimò, animum tuum lege in Deo, quasi in scopo; cetera, ut jejunia, vigiliis, paupertatem hinc refer, tantumque ex iis assume, quantum tibi ad finem hunc utile est. Octavò, sic te in omnibus Deo resigna, ut si quis vasto jactetur pelago, ac pallio resideat; talis enim quid agat, nisi ut Deo se totum resignet? sic et tu facito. Nonò, disce contemnere omnia, et contemni ab omnibus, ut cum S. Paulo fias purgamentum mundi, et peripsema omnium.

VERS. 3. — CECIDIT adorans, et gratias agens Deo.

VERS. 4. — EGO SUM, ego sum qui sum; sum æternus, sum immutabilis, sum constans et fidelis in promissis. Ideoque pactum meum quod tecum hinc verbis sancio, erit immutabile et irrevocabile. S. Hieron. epist. ad Marcellam notat, Deum tantum esse, quia non novit fuisse nec fore, cujus essentia est esse, et cui nostrum esse comparatum non est. De quo plura Exodi 3 et 6.

VERS. 5. — NEC ULTRA VOCABITUR NOMEN TUUM ABRAHAM, SED APPELLABERIS ABRAHAM. Abram hebraicè dicitur, quasi *abram*, id est, pater excelsus, qui excelsa cogitat, in excelsis, v. g., in caelestibus habitat, excelsa et divina molitur et agitat. Nunc Deus Abram vocat Abraham, quasi *ab ram hamon*, id est, pater magnæ et excelsæ multitudinis, seu pater multorum excelsorum, quia, ut sequitur, *constitui te patrem multarum gentium*, puta Judæorum et Gentilium. Quia ergo Abraham hactenus suo nomine bene usus fuit, benèque ipsi vita excelsa respondit; hinc aliud hic suscipere meretur, quo alios quoque multos excelsos faciat. Si et nos respondeamus nomini nostro, quod à Christo accipimus, dabit nobis aliud novum, quod os Domini nominabit, Isaie 62, 2, Apoc. 5, 12. Nomen ergo Abraham est quasi columna, in qua Deus promissionem posteritatis, et seminis fidelis electique inscripsit ad aeternitatem, ait S. Chrysost. hic. Vide laudes Abrahæ decantatas ab Ecclesiastico c. 44, 20.

Nota ex Apostolo Rom. 9, v. 5, 6, 7 posteros Abrahæ litteraliter hic accipi naturales et carnales; puta Judæos, qui in duodecim tribus, quasi 12 gentes fuerunt divisi.

Alleg. verò et potissimum hic accipi spirituales

Abrahæ filios, puta fideles, qui fidem et pietatem Abrahæ imitantur, quales primò fuerunt Judæi; deinde sub Christo pauci Judæi et Gentes omnes; hi enim propriè vocantur multæ gentes, et inter has multi fuerunt excelsi, puta Apostoli, Martyres, Doctores, Virgines, etc. Miscet ergo hic Deus promissiones spirituales cum carnalibus, ut dixi Rom. 9, v. 6.

Abraham ergo est pater omnium excelsorum, puta caelicolarum, videlicet 144 millium signatorum ex Judæis, et turbae magnæ signate ex Gentibus, quam dinumerare nemo poterat, Apoc. 7, v. 9.

Notat Hebraei, S. Hieron. Lipom. et alii, ad Abram addi litteram *he*, ut fiat *Abraham*, eandem addi quoque *Sarai*, ut fiat *Sarah*, quæ littera, *he* præcipua est in nomine tetragrammato Dei; his enim in eo ponitur, quasi per hoc indicet Deus, messiam, qui Deus est, Deique filius, puta Jesum Christum, ex Abraham et Sarah nasciturum. Addit Pererius *he* significare quinque, puta quantum millenarium annorum mundi, cuius initio ex Abraham et Sarah natus est Christus. Verum verius est Christum natum esse sub finem quarti millenarii.

Notat secundò Philo lib. de Gigantibus. Abram dictum esse patrem excelsum, quia erat astrologus, quia alta et caelestia scrutabatur; postea verò dictum esse Abraham, quasi *ab bar hamon*, id est, pater electus magni soni vel vocis, sive pater electe consonantiae; ea autem est intellectus, vox et vita probi viri. Hic enim est electus et purgatus atque pater vocis et consonantiae, quia Dei laudes personamus, citare in omni vita factis dictisque nostris consonamus. Ex Abram ergo factus est Abraham, id est, ex astrologo divinus, ex homine caeli homo Dei; ita Philo. Sed hæc symbolica et mystica sunt.

Nota tertio, hic memoria lapsus videri Chrysost. dum ait Abram significare transiorem, itaque vocatum esse à parentibus, eò quod presagirent ejus transitum esse à parentibus in Chanaan. Confundit enim Chrysost. nomen Abram cum nomine Hebraeus, quod transiorem significat; aut certè putat, Abram à parentibus vocatum esse Hebræum; quod non est verisimile.

VERS. 6. — REGESQUE EX TE EGREDIENTUR. Puta reges Israel et Juda ex Jacob; ex Esau reges Idumæorum et Amalecitarum; quin et Ismael, aliique ex Ceturâ geniti suos habuere reges.

VERS. 7. — ET STATUAM, Hebraicè *hakimoti*, stare faciam, stabiliam, confirmabo pactum quod jam tecum inco, ut dixi v. 4.

FŒDERE SEMPERNO. Fœdus hoc æternum fuit, non absolutè, sed respectivè in semine carnali, puta Judæis. Duravit enim tantum, quamdiu duravit Judæorum Ecclesia et respub. Sed in semine spirituali, puta fidelibus, absolutè æternum est.

UT SIM DEUS TUUS, ET SEMINIS TUI POST TE, q. d.: Eâ lege et conditione pactum tecum et cum tuis, ô Abram, inco, ut scilicet sim tuorumque Deus; nimirum ut à vobis solus adoror et colar; utque à me solo pendeatis; ego vicissim vos quasi peculium meum

amem, curem, protegam, et benedicam. Ita Vatablus, et alii.

VERS. 9. — CUSTODIES, custodi. Ita S. Augustinus. VERS. 10. — HOC EST PACTUM, hoc est signum pacti jam tecum inito, quod ex sequent. Unde Apostolus Rom. 4, laetus de Abram: *Signum, inquit, accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium* (præputiatorum, puta Gentilium).

Nota breviter hic usus et causas hujus signi, puta circumcisionis. Primò enim erat hoc signum memorativum pacti, hic à Deo cum Abraham inito, ut Judæi, dum circumcidebantur, vel circumcisos se cogitabant, recordarentur se jam transisse in fœdus hoc cum Deo initum, adeoque esse se populum Deo dictum et consecratum. Sicut ergo demon, qui est dimia Dei, nisi sagis in fronte stigma impruit, quo notatur significatur, quæ esse sui juris, suæ oves, suum peculium, sua mancipia; ita multò magis Deus omnium Dominus voluit Abrahæ et Judæis hoc stigma circumcisionis in carne sensibiliter, intime, et indelebiter incidere, ut significaretur eos transisse in jus Dei, esseque Dei populum et peculium. Secundò, circumcisio erat signum representativum fidei Abrahæ, et justitiæ per eam adeptæ, ut ait Apostolus verbis paulo antè citatis. Tertio, erat hoc signum distinctivum fidelium ab infidelibus, puta Judæorum à Gentilibus. Quarto, erat hoc signum demonstrativum et purgativum peccati originalis, uti docent Patres; circumcidebatur enim membrum genitale, quo peccatum originale transfunditur, de qua re vide sacra. Thomam, Suarez, et Scholast. Quintò, erat præfigurativum baptismi; tam enim baptismus quàm circumcisio, primum est Sacramentum et initialivum veræ religionis et fidei, ejusque est publica professio et obligatio, ac consequenter est adoptio et ascriptio in Ecclesiam Dei, ejusque jura et præmia.

Hæc de causâ novum nomen in circumcisione, ut jam in baptismo, circumcisio imponi solebat, uti hic Abram circumcidendus, pro Abram vocatus est Abraham quia per circumcisionem, in nomen, gentem, et religionem novam, puta Judaicam, ascisebantur. Sic et Romani puellis octavo die à natiuitate, pueris non die nomen imponebant; in questus rei causam dat Plutarchus quest. 102, in Quest. Roman.

CIRCUMCIDETUR EX VOBIS OMNE MASCELINUM. Abram ex vi hujus legis, tenebatur circumcidere suam familiam, ac consequenter et Ismaelem et Isaacum. Similiter tenebatur postea Isaac circumcidere Jacobum et Esau. Quando verò Ismael et Esau separati sunt à familia Abrahæ et Isaaci, non amplius obligati fuerunt circumcidere suas proles; Jacob autem ad id obligatus fuit, quia ex omnibus ejus filijs collecta fuit familia Abrahæ (puta populus Dei, ex quo Christus erat nasciturus), quæ hæc lege obligabatur. Idemque tamen, Saraceni, Ammonite, et alii quoque populi receperunt circumcisionem, non ut sacramentum legis veteris, cum intentione profitendi legem Mosaicam (sic enim eâ fuissent obligati), sed tantum ex humanâ quâdam

consuetudine, ad imitationem suorum parentum, ideoque lege Mosiaca non fuerunt obligati. Adde, valde probabile est, quod docet Sebastianus episcopus Oxoniensis, et ex eo Franciscus Suarez p. 5, q. 70, d. 29, sect. 2, scilicet, circumcisionem, quatenus ipsa fuit remedium, quo remittebatur peccatum originale, et professio fidei de Christo venturo, potuisse esse in usu omnium gentium; poterunt enim ipsa hoc signum eligere inter alia, quod sine dubio validum erat ad talem effectum, si eâ intentione fieret, quamvis non fieret cum intentione proficendi iudaismum, sequi illi populo adjungendi. Itaque tales circumcisiones expiabantur à peccato originali, non verò obligabantur ad legem Mosiacam.

OMNE MASCULINUM. Fallitur ergo Strabo lib. 17, qui etiam feminas putat circumcisas fuisse; circumcisio enim data est vel maxime ad hoc, ut eâ, quasi signo, distingueretur populus Abrahamiticus ab aliis gentibus; hæc autem populi distinctio petitur à maribus, non à feminis.

VERS. 11. — CIRCUMCIDETIS CARNEM PRÆPUTII. Quæres, cur in hoc membro præputii instituta sit à Deo circumcisio? Respond. primò, quia in hoc membro Adam primò inobediens sue effectum et carnis rebellionem sensit. Secundò, quia hoc membro generatur, et transfunditur peccatum originale, quod circumcissione curatur. Tertio, ut significaretur Christus redemptor, et novi fœderis institutor generandus ex Abrahamæ semine. Allegoricè, circumcisio typus fuit baptisimi et penitentiae; tropologicè, mortificationis luxurie, omniumque vitiorum; anagogicè, resurrectionis, quæ fiet octavo die, id est, octavâ mundi ætate et seculo, in quâ circumcidetur omnis carnis naturaque corruptio. Vide Rupert. et Origen. hom. 5. Vide et Barradium de circumcissione Christi.

VERS. 12. — INFANS OCTO DIERUM. Nota, non potuisse præverti octavum diem, quia ante illum infans nimis tener est, et incertum est an sit vitalis futurus, ut ex Galeno docet Frane. Valesius sacra Philosophiæ cap. 18.

Nota. Si infans ante octavum diem periculum vite adiret, poterat acquiri ut femina salvari, remediis et ritibus legis nature. Nota secundò. Justâ de causâ poterat circumcisio differri post octavum diem, ut dilata est in deserto per quadraginta annos, ob continuam peregrinationem, Josue 5, 6. Ita Theodor. et Josephus.

CIRCUMCIDETUR. Consent aliqui, ut S. August., Bernardus, et Magister Sentent. Judæos solitos esse circumcidi cultro lapideo; tali enim usus est Moses. Exodi 4, et Josue c. 5; verum nihil tale hic præcipitur; imò S. Justinus contra Tryphon. testatur suâ ætate Judæos non lapides, sed ferreo cultro usos esse in circumcissione; in quâ S. Thomas, vel potius Thomas Anglicus, Lyranus, Tostatus, et alii.

TAM VERNACULUS QUAM EMPITIUS CIRCUMCIDETUR, ET QUICUMQUE (SERVUS VESTER) NON FUERIT DE STIRPE VESTRA. Hebræa clarior et transponendo exprimitur hoc modo: Omnis servus dominatus et emptius, qui

non est de semine tuo, circumcidendo circumcidetur.

Est hic triplex expositio et sententia. Prima Cajetani, Lipomani, Lyran, et S. Ambrosii, qui putant, non omnes qui erant de familiâ Abrahamæ, etiam servos, quin et famulos liberos, hic obligari ad circumcisionem. Secunda est Pererii, Soti, Alensis, Bonav., Ruperti, nullum adultum servum hic obligari ad se, vel suas proles circumcidendum, nisi ipse sponte in id consentiat; in hæc inclinat Suarez p. 5, q. 50, a. 2, dis. 29, sect. 2, q. d.: Servus emptius circumcidetur, id est, circumcidi poterit, si videlicet velit ad vestrum populum transire, et fieri Judæus. Tertia sententia, et S. Scripturæ conformior est Abulensis, qui senset, non famulos liberos, non mercenarios, sed servos, sive mancipia Hebræorum, etiam si essent alienigena; coactos fuisse circumcidi, sive veræ essent, id est, domi heri nati, sive emptius, sub quibus et bello captos accipere. Est enim omnium par ratio. Nec id mirum; est enim, ait Aristot. lib. 5 Ethicorum, servus possessio domini; et, ut Hebræa hic habent, servus est pretium aut possessio pecunie domini, quasi qui pecuniâ emptus, possideatur à domino instar pecunie. Secundò, quia circumcidetur, præceptum significat, quod elides, si subandias, si vellit. Fertur enim hic lex de circumcissione. Accedit, quòd in Hebræo est, *himmol immol*, circumcidendo circumcidetur, q. d.: Omnino circumcidetur. Et ita hoc Dei præceptum videtur intellexisse Abraham, ut satis liquet v. 25, ubi dicitur Abraham circumcidisse Ismael et servos omnes, sicut præceperat ei Deus; ergo circumcisio servis non permissa, sed præcepta fuit, sicut enim Deus eam imposuit Abrahamæ et posteris ejus, ita et servis eorum: hi enim herorum suorum sunt mancipia, præsertim, quia circumcisio et iudaismus servis tunc erat utilis et honorifica; per eam enim aggregabantur familie Abrahamæ et populo Dei. Tertio, quia aliqui non fuisset distinctio inter suum et mercenarium, quam tamen ponit Deus Exodi 12, v. 44: nam et mercenarii, si volebant, poterant circumcidi, itaque comedere phasæ; distinctio ergo fuit hæc, quòd servi tenebantur circumcidi, non mercenarii. Ratio legis erat, ut familia Abrahamæ tota esset Deo dicata, utque cultus Dei, fides et salus ita ad plures propagaretur, si non amore et sponte, certè metu et coactione. Erat enim illa gravis et lex, non filiorum, sed servorum. Denique si Abraham ejusque posteris queri non poterant, hoc omni sibi à Deo imponi; quid de eo queri poterant Abrahamæ mancipia?

VERS. 14. — DELEBITUR ANIMA ILLA DE POPULO SEU. Hebræi sic exponunt, q. d.: Si quis Judæorum circumciscus non fuerit, morietur ante annum quinquagesimum, et sine liberis. Id ita fieri solitum tradunt, imò fabulantur ipsi. Secundò Diodorus et Cajet. volunt hic sermonem esse de adultis tantum, cumque juberi hic occidi per judices, si circumcissionem sui, vel suorum negligat. Verum ex antecedentibus, maxime v. 12, patet, Deum hic omnibus incircumcisis etiam infantibus poenam mortis intendere. Tertio, Vatablus sic exponit: Delebitur anima, id est, homo ille non censetur

in populo meo, non censetur filius Abrahamæ, nec hæres Chanaan, aliarumque nearum promissionum. Rursus, non erit particeps passionis Christi, quæ circumcissione fuit figurata, ac consequenter non nanciscetur circumcissionem cordis spirituales, quæ fit per gratiam; nec erit hæres regni cœlestis, cujus typus erat Chanaan, quia scilicet remanet in peccato originali, quòd circumcissione tollendum erat. Ita S. August. et Rupert. Quarto, optimus et plenissimus erit sensus, si secundam et tertiam expositionem jungas hoc modo, q. d.: Quicumque, etiam infans, circumciscus non fuerit, cum ad adultam ætatem venerit, per judices morte punietur, quia circumcissionem negligit, non in infantia, sed in adolescentiâ. Tunc enim, utpote rationis compos, debet negligentiâ parentum supplere, et curare se circumciscum. Hunc esse sensum patet ex eo quod sequitur: Quia pactum meum irritum fecit, id est, violavit: hoc autem nemo facit in infantia, sed in adolescentiâ, cum rationis est compos.

Secundò, quia pro delibit, hebr. est *nichreta*, id est, excinditur; jam excindi de populo, idem est quod occidi: simili enim modo violator sabbati jubetur excindi de populo, id est, occidi à iudicibus, Num. 15, 31, in Hebræo. Ita Pererius. Nec dubium est quin ex hæc lege Judæi adulti negligentes circumcissionem, morte mulctarint.

Rursus spiritualiter hic per mortem corporalem significatur et intenter mors spiritualis anime, et æterna damnatio, illi qui circumcissionem vel infans non susceperit (infans enim mors anime indigi potest à Deo, non verò mors corporis à iudice), vel adultus neglexerit; quod scilicet hæc de causâ excindatur à familiâ Abrahamæ, à populo et Ecclesiâ Dei, ac consequenter ab hereditate cœlesti. Unde Septuag. habent, *infans qui octavo die non fuerit circumciscus, delebitur de populo suo*. Verum *et octavo die*, non habent Hebræa, nec Latina, videturque ab aliquo insertum; elidit enim priorem sensum.

QUIA PACTUM MEUM IRRITUM FECIT PROPRIË IN ADOLESCENTIÂ, UTI DIXI. Secundò, in infantia, propriè et passivè, q. d.: Quia pactum meum in eo irritum fuit et violatum in infantia; non suâ, sed parentum culpa, vel etiam casu, ut per hebraismum, *hiphil* ponatur pro *cal*. Ita sanet. Aug. (quem sequitur Rupert.) lib. 26 de Civit. 27, qui tamen iuxta Septuag. legens *et octavo die*, pactum hic intelligit illud, quod iniit Deus cum Adamo, de non comedendo pomo vitæ: quod quia Adam violavit, hinc cum suis posteris perit, et incurrit debitum mortis æternæ; hæc verò mortem actu incurrerunt, quotquot hoc Adæ peccatum circumcissione non expiaverunt. Verum ex præced. patet, hæc intelligenda esse de pacto inito, non cum Adamo, sed cum Abrahamo, v. 10, cujus signum erat circumcisio.

VERS. 15. — NON VOCABIS SARAI, SARAM. Sarai idem est, quod princeps, vel domina mea, puta domus meæ; Sara verò absolutè significat principem et dominam, q. d.: Sarai haclenus unius mariti et familie fuit domina; jam verò erit Sara, id est, absolutè princeps et domina, quia erit mater gentium plurimum imò

cunctarum, per Isaac quem pariet. Ex Isaac enim nascetur Christus, qui erit pater omnium gentium, fidelium et christianorum; harum ergo avia mater, domina et princeps erit Sara. Ita S. Hieron. Ambros. et alii.

Nota. Tam Hebræis, quàm Græcis et Latinis moris erat, ut uxor virum dominam et vicissim viri uxores vocarent dominas, itaque mutuum honorem et amorem testarentur et foverent. Sic Sara Abrahamum vocabat dominum suum, et ipse vicissim eam vocabat Saram, id est, dominam. Nota secundò. Sarai additur littera *he*, ut fiat *Sarack*; causam dixi v. 5.

Allegoricè, Sara, ait sanet. Ambros. typus est Ecclesiæ, quæ filios suos gentesque omnes regit prudentissimè.

VERS. 16. — BENEVICAM EI, EAM STERILEM ET ANIM SUPRA NATURAM, PER MIRACULUM FACIAM FŒCUNDAM, UT PARTI ISAACUM.

REGES, QUOS DOMINAVI, V. 6.

VERS. 17. — CECIDIT ABRAHAM, ETC., ET RISIT DICENS: PUTASNE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? Non dubitat Abraham de Dei promissione, ut vult sanct. Chrysost. et Hieron.: Nam ejus fidem commendat Moses cap. 16, v. 6, et Paulus Rom. 4, 19. Sed verba hæc ejus sunt animi exultantis, gratulandi, et ad tantum, tamque novum et inauditum beneficium obtupescentis. Unde Abraham non ex incredulitate, ut aliqui volunt, sed ex imâ demissione et reverentia, quasi se indignum agnoscent, ut sibi ex Sarâ nascatur Isaac, non pro Isaac nascitur, sed pro Ismaele jam nato arit dicens: Utinam Ismael vivat coram te. Ita S. Ambros., August., Rupert. Risus Abraham, ait sanct. August. lib. 16 Civit. 29, exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis.

Addunt Cajetanus et Pererius, Abrahamum dubitasse, non de potentia Dei aut veritate promissionis divine; sed an hæc promissio litteraliter ut sonat, an parabolice, symbolicè, vel anigmaticè intelligi deberet. Verum nil tale, imò contrarium potius insinuat tam Moses hic, quàm Paulus Rom. 4, v. 19.

PUTASNE CENTENARIO NASCETUR FILIUS? Quæres, an Abraham, quia centenarius fuerit impotens ad generandum adsolute, an tantum respectivè? Aliqui censent eum absolute fuisse impotentem respectu cujuslibet femine, ac consequenter per miraculum fuisse ei absolute restitutum vigorem, et potentiam omnem generandi. Probat, quia hæc de causâ Apostolus Rom. 4, 19, absolute vocat corpus Abrahamæ emortuum; itaque eo loco expliçni.

Verum re profundius consideratâ, probabilis mihi videtur, Abraham non absolute, sed respectivè tantum fuisse impotentem ad generandum, scilicet respectu Saræ uxoris sue, utpote quæ erat nonagenaria; et cui jam menstrua fieri desierant. Ex tali enim Abraham centenarius suscipere prolem non poterat; poterat tamen ex juniore; nam post mortem Saræ, cum ipse 137 esset annorum, sex proles genuit ex Ceturrâ, utpote quæ adolescentula, viridis erat et fecunda; ad hæc enim satis vigoris et potentie habebat adhuc in

illo senio non verò ad Saram : unde per miraculum id à Deo hie accipit.

Id ita esse probatur primò, quia Abraham post generationem Isaac, vixit 75 annis : ergo cum genuit Isaac, vigor vite, et consequenter potentia generandi in eo non fuit planè emortua. Secundò, homines eà etate vivebant ad ducentos annos : sicut Thare pater Abraham vixit 205 annos ; ergo non fuerunt, decrepiti et impotentes ad generandum, anno centesimo ; alioqui per dimidium vite et atatis, fuissent decrepiti : quod insolitum est, et præter naturam. Tertio, quia Jacob Abraham nepos, qui in majoribus fuit laboribus pascebat greges, quàm Abraham, genuit Benjamin anno atatis 107, uti ostendat c. 35, 18 ; ergo Abraham potuit generare anno 100.

Ad argumentum respondeo, Apostolum vocare Abraham corpus emortuum, non absolutè, sed respectivè, scilicet respectu Saræ suæ conjugis. Unde subdit : *Et emortuum vulvam Saræ*. Nam *et*, copulativum et junctum cum *et corpus suum emortuum*, explicandum est. Certum enim est Abraham, corpus non fuisse planè emortuum ; nam vixit adhuc 75 annos. Alludit ergo Apostolus ad hunc locum, idemque dicit quod hic dicitur : Abraham enim centenarius, et Sara nonagenaria, ita habebat corpus emortuum, ut sese invicem non possent generare ; ex aliâ tamen juvenicula posset Abraham. Ita S. August. Eucherius et alii.

Nota. Deus probavit et exactis fidem, spem et longanimitatem Abraham, differens prolem promissam, utpote rem ingentem, per 25 annos ; illam enim promisit Abraham, cum ipse 75 esset annorum, c. 12, 3. Ille verò eam præstat, cum ipse esset centum annorum, cum naturaliter res videretur esse desperata.

VERS. 18. — UTINAM ISMAEL VIVAT CORAM TE. Abulens dupliciter hæc explicat ; primò, admirativè, q. d. : O Domine, ex quo tantum bonum vis mihi facere, ut des Isaacum, vivat etiam obsecro coram te Ismael meus. Secundò Abraham, inquit, videns quòd Deus ei volebat dare alium filium, puta Isaacum, in quo complenda erant benedictiones, timuit quòd vellet occidere, vel abbreviare dies Ismaelis ; idèò rogavit pro eo dicens : Utinam vivat Ismael ! Verùm uti paulò ante dixi, verus est, Abraham ex summâ humilitate et reverentiâ non ausum orare pro Isaac, orasse pro Ismaele, q. d. : Utinam saltem Ismael in vitâ conserves, eique benedicas, uti v. 16, benedixisti Isaac, quem mihi nasciturum promittis. Vivat, inquit, Ismael meus coram te, ut scilicet tibi placeat, tuisque mandatis obediat. Ita Sanct. Ambrosius et Vatablus.

Quare cum Deus id ipsum annuat, et concedat Abraham, v. 20, hinc probabiliter colligunt Hebræi, Ismaelem penitentiam egisse, Deo placuisse, rectè et justè vixisse, esseque salvatum. Unde et cap. 21, v. 20, Deus dicitur fuisse cum eo, et cap. 25, 17, post mortem dicitur Ismael appositus ad populum suum. Alii tamen, ut Lipom. et Pererius de Ismaelis salute dubitant ; sic et Cajetan. qui ita scribit ; « Ismael primus inter

homines sortitus est nomen à Deo ; et cum hæc tam novâ, ac non parvâ gratiâ, nihil scitur, an bonus, an malus fuerit ; ut ex divini gratiâ gratis data, nullus gloriatur, nullus laudetur, nullus speretur « bonus. »

VERS. 19. — SARA. Hebraicè additur *abal, imò, quia, etiam, q. d.* : Non tantum tibi vivet superstes Ismael, sed etiam Sara gignet tibi Isaacum.

ISAAC. Isaac significat risum, à radice *isachak, id est, risit* ; ita dictus est Isaac, ob risum et gaudium Abraham, cum audit à Deo cum sibi nasciturum, v. 17. Postea Sara pariter ridens, et gaudens de nato hoc sibi filio, hoc nomen jam datum iterat et confirmat, c. 21, 6, dicens : *Risum fecit mihi Deus ; quicumque audierit, corripit mihi.*

Allegoricè, Isaac fuit typus Christi, qui fuit risus et gaudium universæ terre, ait Rupertus.

CONSTITUAM PACTUM MEUM ILLI. Pacti quod tecum inivi hæres erit Isaac, ac consequenter quicumque hoc pacto promisi, Isaac et posteris ejus cedent, non Ismaeli : qualia sunt, quòd dabo tibi tuisque terram Chanaan, quòd ero tibi tuisque Deus, et ipsi nihî erunt populus ; quòd in semine tuo (Christo) benedicentur omnes gentes.

VERS. 21. — AD ISAAC, cum Isaac. Ita Hebr. et Chald. TEMPORE ISTO, sub hoc anni tempus.

ANNO ALTERO, proximè sequenti.

VERS. 22. — ASCENDIT DEUS AB ABRAHAM. Angelus Deum representans subtraxit se oculis Abraham, et in cælum rediit ; ita fecit et angelus apprensus Manue, Judic. 13, 20.

VERS. 23. — STATIM IN IPSA DIE. Nota hic promptam et celerem obedientiam Abraham, totiusque familie in circumcidendo se ; qualis herus, tales servi. Erant autem faciliè quadringenti. « Verus obediens, inquit « Abulensis, moras nescit, nec diù in agendo deliberat, cum mandatum fuerit ; sicut nec verus moralis, nec lil agendo moratur, postquam consultatum fuerit, ut ait Aristoteles lib. 6 Ethic. c. de eubulia. Eundem locum habent obedientia et eubulia, quia sicut post consilium perfectum nihil manet, nisi operari ; ita et proposito mandato obediens solum operatio sequitur. » Et S. Bernardus serm. de Virtut. obedientie : « Fidelis obediens, inquit, nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem ; et parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes ; totum se colligit, ut impetrantis compleat voluntatem. » Et S. Benedictus in Reg. « Perfecta obedientia, sua imperfecta relinquit. » Et David Psalm. 17, 45 : « In auditu auris obediit mihi.

Ita Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus vocati à Christo, continuo relicti omnibus secuti sunt eum. Ita faciunt angeli, de quibus ait Psaltes : *Qui faciunt angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Ita faciunt stellæ, que vocata dixerunt : *Adamus* ; et fulmina, de quibus Jobo ait Deus cap. 38, 35 : *Numquid mittes fulgura, et ibunt et reverentia dicent tibi : Adamus ?* Audi ethnicos : Cyrus, apud Xenophontem lib. 4, laudat Chrystantam militem, qui in prælio gladium hosti jam

incussurus, cum audiret receptui cani, ictum non intulit : et rogatus, cur hosti peperisset, respondit : *Quia melius est imperatori parere, quàm hostem interficere.* Audi Cleanthem philosoph. apud Senecam Epist. 106 :

*Duc me parens, celsique dominator poli,
Quicumque placuit ; nulla parendi mora est,
Adsum impiger.*

CAPUT XVIII.

1. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambræ sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei.

2. Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes propè eum : quos cum vidisset, euecruit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit terram.

3. Et dixit : Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum.

4. Sed afferam pauxillum aquæ, et lavate pedes vestros, et requiescite sub arbore.

5. Ponamque buccellam panis, et confortate cor vestrum, postea transibitis ; idcirco enim declinastis ad servum vestrum. Qui dixerunt : Fac ut loquens es.

6. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei : Accelera, tria sata simile commisce, et fac subinericios panes.

7. Ipse verò ad armentum euecruit, et tulit inde vitulum tenerrimum et optimum, deliquitque puero, qui festinavit et coxit illum.

8. Tulit quoque butyrum et lac, et vitulum quem coxerat, et posuit coram eis : ipse verò stabat juxta eos sub arbore.

9. Cumque comedissent, dixerunt ad eum : Ubi est Sara uxor tua ? ille respondit : Ecce in tabernaculo est.

10. Cui dixit : Revertens viam ad te tempore isto, vitâ comite, et habebit filium Sara uxor tua. Quo auditu Sara risit post ostium tabernaculi.

11. Erant autem ambo senes, provecctaque ætatis, et desiderant Saræ fieri muliebrâ.

12. Quæ risit occultè, dicens : Postquam consensui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo ?

13. Dixit autem Dominus ad Abraham : Quare risit Sara, dicens : Num verè paritura sum anus ?

14. Numquid Deo quidquam est difficile ? juxta conductum revertat ad te hoc eodem tempore, vitâ comite, et habebit Sara filium.

15. Negavit Sara, dicens : Non risi timore perterrita. Dominus autem : Non est, inquit, ita : sed risisti.

16. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt

VERS. 25. — TRÆDECIM. Hinc Saraceni, exemplo patris sui Ismaelis, circumcidunt se anno ætatis suæ 13, ait Josephus lib. 1, c. 12. Sed in hoc non servat legem Dei, que jubet quemque octavo die circumcidi, v. 12.

Mysticum sensum hujus cap. pete à Ruperto lib. 5, à cap. 28 ad 37.

CHAPITRE XVIII.

1. Peu de temps après, le Seigneur apparut de nouveau à Abraham en la vallée de Mambré, lorsqu'il était assis à la porte de sa tente dans la plus grande chaleur du jour, et voici comme la chose arriva.

2. Abraham ayant levé les yeux, trois anges sous la forme de trois hommes lui parurent près de lui : aussitôt qu'il les eut aperçus, il courut de la porte de sa tente au-devant d'eux. En les abordant, il se prosterna en terre pour les saluer avec plus de respect.

3. Et il dit à celui des trois qui lui paraissait le plus considérable : Seigneur, si j'ai trouvé grâce devant vos yeux, ne passez pas la maison de votre serviteur, sans vous arrêter.

4. Je vous apporterai un peu d'eau pour laver vos pieds, et cependant vous vous reposerez sous cet arbre.

5. Jusqu'à ce que je vous serve un peu de pain pour reprendre vos forces, et vous continuerez ensuite votre chemin ; car c'est pour cela sans doute, et pour prendre ce petit rafraîchissement, que vous êtes venus vers votre serviteur. Ils lui répondirent : Vous avez raison ; faites ce que vous avez dit ; nous acceptons votre offre.

6. Abraham entra donc promptement dans sa tente, et il dit à Sara : Périssez vite trois mesures de farine, et faites cuire des pains sous la cendre.

7. Il courut en même temps à son troupeau, et il prit un veau très-tendre, et fort excellent, qu'il donna à un serviteur qui se hâta de le faire cuire.

8. Ayant pris ensuite du beurre et du lait avec le veau qu'il avait fait cuire, il le servit devant eux ; et lui cependant se tenait debout auprès d'eux sous l'arbre où ils étaient, leur servant lui-même les choses dont ils paraissaient avoir besoin.

9. Après qu'ils eurent mangé, ils lui dirent : Où est Sara votre femme ? Il leur répondit : Elle est dans sa tente. Car la modestie de Sara ne lui permettait pas de se présenter ainsi devant les hommes.

10. L'un d'eux dit à Abraham : Je vous reviendrai voir dans un an, en ce même temps ; je vous trouverai tous deux en vie, et Sara votre femme aura un fils. Ce que Sara ayant entendu, elle se mit à rire derrière la porte de sa tente, regardant cette promesse comme une raillerie que ces hommes faisaient d'Abraham et d'elle.

11. Car ils étaient tous deux vieux et fort avancés en âge, et ce qui arrive d'ordinaire aux femmes, avait cessé à Sara.

12. Elle rit donc secrètement à la porte de sa tente, qui était derrière l'Ange, disant en elle-même : Après que je suis devenue vieille, et que mon seigneur est vieux aussi, penserais-je à user du mariage ?

13. Mais le Seigneur dit à Abraham : Pourquoi Sara a-t-elle ri, en disant : Serait-il bien vrai que je passe avoir un enfant, étant vieille comme je suis.

14. Y a-t-il rien de difficile à Dieu ? Je vous reviendrai donc voir, comme je vous l'ai promis dans un an, en ce même temps ; je vous trouverai tous deux en vie ; et Sara aura un fils.

15. Je n'ai point ri, répondit Sara. Et elle le nia, parce qu'elle était tout épouvantée, se voyant reprise d'une chose qu'elle croyait être cachée. Non, dit le Seigneur, cela n'est pas ainsi ; car vous avez ri. Et après cela ils s'en allèrent.

16. Ces Anges qui paraissaient des hommes, s'étant

oculos contra Sodomam; et Abraham simul gradiebatur deducens eos.

17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham qua gesturus sum:

18. Cum futurus sit in gentem magnam, ac robustissimam, et benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?

19. Scio enim quod præcepturus sit filiis suis, et domui sue post se, ut custodiant viam Domini, et faciant iudicium et iustitiam, ut adducat Dominus propter Abraham omnia que locutus est ad eum.

20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis.

21. Descendam et videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint; at non est ita, ut sciam.

22. Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam; Abraham verò adhuc stabat coram Domino.

23. Et appropinquans, ait: Numquid perdes iustum cum impio?

24. Si fuerint quinquaginta iusti in civitate, peribunt simul? et non parces loco illi propter quinquaginta iustos, si fuerint in eo?

25. Absit à te, ut rem hanc facias, et occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius; non est hoc tui, qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc.

26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomam quinquaginta iustos in medio civitatis, dimittam omnia loco propter eos.

27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel copii, loquar ad Dominum meum, cum sin pulvis et cinis.

28. Quid si minis quinquaginta iustis, quinque fuerint, delebis, propter quadraginta quinque universam urbem? Et ait: Non delebo, si invenero ibi quadraginta iustos.

29. Rursusque locutus est ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta.

30. Ne quæso, inquit, indigneris, Domine, si loquar: Quid si ibi inventi fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi triginta.

31. Quia semel, ait, copii, loquar ad Dominum meum: Quid si ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti.

32. Obsecro, inquit, ne irascaris, Domine, si loquar adhuc semel: Quid si inventi fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem.

33. Abiitque Dominus, postquam cessavit loqui ad Abraham: et ille reversus est in locum suum.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — APPARUIT AUTEM EI DOMINUS IN SPECIE trium virorum, uti sequitur; tres enim viri (de quibus v. seq.) representabant Dominum, uti mox dicam. In memoriam hujus apparitionis Angelorum Abrahæ facte juxta quæcum Mambre, quotannis eodem conve-

done levés de cè lieu, ils tournèrent les yeux vers Sodome, dont ils prirent le chemin, et Abraham alla avec eux les reconduisant.

17. Alors le Seigneur dit: Pourrais-je cacher à Abraham ce que je dois faire?

18. Puisqu'il doit être le chef d'un peuple très-grand et très-puissant, et que toutes les nations de la terre seront bénies en lui?

19. Car je sais qu'il ordonnera à ses enfants et à toute sa maison après lui, de garder la voie du Seigneur, et d'agir selon l'équité et la justice, afin que le Seigneur accomplisse en faveur d'Abraham, tout ce qu'il lui a promis.

20. Le Seigneur ajouta ensuite: Le cri des crimes de Sodome et Gomorre s'augmente de plus en plus, et leur péché est monté jusqu'à son comble. C'est pourquoi j'ai dit:

21. Je descendrai, et je verrai si leurs œuvres répondent à ce cri qui est venu jusqu'à moi; je descendrai, dis-je, pour savoir si cela est ainsi, ou si cela n'est pas.

22. Alors deux de ces Anges qui paraissent des hommes, partirent de là, et s'en allèrent à Sodome: Mais Abraham demeura encore avec le troisième, se tenant en sa présence avec le même respect que s'il avait été devant le Seigneur.

23. Et s'approchant, il lui dit: Perdez-vous le juste avec l'impie?

24. S'il y a cinquante justes dans cette ville, périront-ils avec tous les autres? et ne pardonnera-t-on pas plutôt à la ville, à cause des cinquante justes, s'il s'y en trouve autant?

25. Non sans doute; vous êtes bien éloigné d'agir de la sorte, de perdre le juste avec l'impie, et de confondre les bons avec les méchants. Cette conduite ne vous convient en aucune sorte, vous qui êtes le juge de toute la terre, et qui avez une justice infinie; vous ne pouvez exercer un tel jugement.

26. Le Seigneur lui répondit: Si je trouve dans tout Sodome cinquante justes, je pardonnerai à cause d'eux à toute la ville.

27. Abraham dit ensuite: Puisque j'ai commencé, je parlerai encore à mon Seigneur, quoique je ne sois que poudre et que cendre.

28. S'il s'en fallait cinq qu'il n'y eût cinquante justes, perdriez-vous toute la ville, parce qu'il n'y en aurait que quarante-cinq? Le Seigneur lui dit: Je ne détruirai point la ville si j'y trouve quarante justes.

29. Abraham lui dit encore: Mais s'il y a quarante justes, que ferez-vous? Je ne détruirai point la ville si j'y trouve quarante justes.

30. Je vous prie, Seigneur, dit Abraham, de ne pas trouver mauvais si je parle encore: Si vous trouvez dans cette ville trente justes, que ferez-vous? Si j'y en trouve trente, dit le Seigneur, je ne la perdrai point.

31. Puisque j'ai commencé, reprit Abraham, je parlerai encore à mon Seigneur: Et si vous en trouvez vingt? Dites lui dit: Je ne la perdrai point non plus, s'il y en a vingt.

32. Seigneur, ajouta Abraham, ne vous fâchez pas, je vous supplie, si je parle encore une fois: Et si vous trouvez dix justes dans cette ville? Je ne la perdrai point, dit-il, s'il y a dix justes. Abraham n'osa en demander davantage.

33. Après donc que le Seigneur eut cessé de parler à Abraham, il se retira, et Abraham retourna chez lui.

nire solebant Judæi, Gentiles et Christiani, ibique quisque suo ritu festa et sacrificia peragebat. Verum Constantinus imp. sublatiis impiis Judæorum et Gentilium ritibus, jussit locum purgari, ibique erecto templo ad Christiana sacra tantum deputari et

consecrari, uti narrat Sozomen. lib. 2, c. 5.

SEDENT IN IPO FERVORE DIEI. Hinc videtur, quod Abraham more suo solet sub meridiem et prandium, ad ostium sedere, et expectare peregrinos et hospites, qui in fervore diei solent ad hospitium divertere; unde cum expandit sagem suæ hospitalitatis, non tantum homines, sed et Angelos latenter suscepit: hoc est enim quod ait Apostolus, Hebr. 15, v. 1: *Hospitalitatis nolite oblivisci; per hanc enim lateverunt quidam, angelis hospitio receptis.* Vide de laude hospitalitatis ibi dicta, et sanct. Chrysost. hic homil. 41: S. Ambros. lib. 4 de Abraham cap. 5, et S. August. serm. 68 et 70 de Tempore. Audi S. Ambros. *Qui seis, ait, an Deum suscipias, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, et Deum atque Angelos ejus suscepit hospitio. Quamvis et cum hospitem suscipis, Deum suscipis. Sic enim scriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jesu: Hospes eram, et collegistis me. Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. Unius horum et hospitio, vidua illa que suscepit Eliam, et exiguo et cibo, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, et mercedem accepit mirabilem, ut nunquam farina de hydris deficeret. Eliseus quoque defuncti pignoris resurrectione donata, hospitii resolutione pensationem.* Hæc et plura Ambrosius.

RURSUM NOTAT HIC S. AMBROSIIUS: *Disce, inquit, quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem, ne quis præveniat, et te boni muneris defraudet copia.* Et S. Chrysost. hic: *Currit, ait, et volat senex; vidit enim prædam quam venabatur, et non vocavit famulos; quasi diceret: Magnas thesaurus est, magna negotio, per meipsum hanc mercem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum.* Et rursum: *Vide liberalitatem Abrahæ; vitulum matris clavii, et fermentavit finam. Audi et alacritatem; per seipsum et per uxorem hoc faciit: considera etiam, quam alienus est à fastu: adorat et obsecrat: omnia illa habere oportet hospitio excipientem, alacritatem, festivitatem, liberalitatem. Audiant viri, et audiant mulieres. Viri quidem, ut sic suis contra demales erudiant, ut, si quando spirituale lucrum incidat, non per famulos hoc perliciat, sed per seipsos faciant omnia; mulieres autem, ut accelerent juvare viros in tam bonis operibus per seipsas; imitentur sacram vetulam in tantâ sanctæ laborum et libenter suscipientem, et famularum opera perferentem. Nimirum in domo justî nemo otiosus est; quisque hospitalitati similive po operi primus manus admoveat satagit. Sanè S. Carolus Borromæus cum amplam haberet familiam, ita cuique per totum diem suas particibat operas, casque utiles et piæ, ut nemo vel quadrantem horæ per diem haberet liberum et non occupatum. Id mihi Romæ narrarunt qui cum eo diu viverunt. Hæc de causâ familia ejus tota erat quieta, ordinata, sancta, fructuosa instar apum. Hoc imitentur principes et prelati. Otium enim perdit familia, præsertim aulicæ. Et S. Hieron. Epist. 26 ad Pammachium: *Ipse (Abraham) pedes lavit,**

ipse pinguem vitulum portavit humeris de armento, et stetit ut servus peregrinis prandentibus, et Saræ et manibus coclos cibos jejunaturus apposuit.

VERS. 2. — TRÉS VIRI. Concil. Sirmiese, cap. 14, vult medium horum trium fuisse Filium Dei. Sed fuit hoc conciliabulum Arianorum, uti fusè docet Bar. amo Christi 357.

Nota ergo primo, hos tres viros fuisse angelos, qui corpus humanum ex aere formarunt et assumpserunt, ut cum Abrahamo loquerentur. Paulus enim Hebr. 15, v. 2, et Moses cap. seq. v. 1, vocat eos angelos; ita S. Augustin. lib. 16, Civit. 29, et alii passim. Hebræi et Lyranus putant unum ex his tribus fuisse missum ad nuntiandum partum Saræ; secundum, ad evertendum Sodomam; tertium, ad liberandum Loth ex Sodomâ. Verum non unum, sed duo missi sunt simul, tam ad evertendum Sodomam, quam ad liberandum ex eâ Loth, ut patet c. 19, v. 4, 10 et 16. Ita Abu-lensis.

Secundò, unus trium, scilicet medius, cæteris apparebat illustrior, quia erat superior angelus; unde ipse solus ferè hic loquitur, vocaturque Dominus. Hebræi apud Lyranum et Testat. putant hunc medium fuisse Michaelem, qui à dextris habuerit Gabrielem; à sinistris Raphaelem; quos duos deinde misit ad evertendum Sodomam, et ad Loth ex eâ educendum, de quo c. seq. Hinc unum hunc medium, quasi duobus aliis illustriorem, Abraham alloquitur, audit et adorat. Unde alleg. Eucher. lib. 2 in Gen. c. 27: *In tribus, ait, viris, qui venerunt ad Abraham, Domini Christi prænuntiabatur adventus, cum quo duo angelus comitabantur, quos plerique Mosen et Eliam accipiunt; unum præscæ legislatorem, qui per eamdem legem adventum Domini indicavit; alium qui in fine mundi venturus est, denuntiaturus secundum adventum Christi, atque ejus Evangelium prædicaturus.*

Tertiò, Abraham in primo horum trium occurrit, putavit omnes tres esse homines, scilicet communes suos hospites. Apostolus enim ad Hebr. 13, ait, eum latenter et ignoranter suscepisse angelos, quia scilicet putabat eos esse homines, non angelos; unde omnibus tribus quasi hominibus pedes lavit, epulum et reliqua, que hospitibus necessaria sunt, sedulo parat et curat. Ita S. Chrysostom. et Ambros.

Dices: Quomodò ergo hic dicitur eos adorasse? Respond. *adoravit eos, id est, prosternens in se terram, civilem et Orientalibus consuetam reverentiam eis exhibuit.* Simili modo adoravit filios Ieth. c. 25, 7.

Ubi advertet, quantâ non tantam charitate, sed et reverentiâ hospites excipere solitus sit Abraham. Ab Abrahamo didicit Apollonius abbas, ut habetur in Vitæ Patrum, hanc reverentiam; ipse enim fratres peregrè venientes excipiebat, adorans eos, et usque ad terram se prosternens, et surgens osculabatur, et fratres monabat, ut adventantes fratres quasi Dominum susciperent. *Nam, aiebat, et adorari fratres et adventantes propterea traditio nostra habet, ut certum sit in adventu eorum, Christi adventum habere.*

« ri; » et Abraham exemplum subjicit. Hæc Patrum traditione imbutus S. Benedictus præcipit: « Omnes venientibus, sive discedentibus hospitibus, inclinato capite, vel prostrato omni corpore in terrâ, Christus in eis adoretur, qui et suscipitur. »

Quartò, Abraham cum hisce tribus agendo, sensum ex splendore, sermone majestate, aliisque signis, atque ex Dei instinctu agnovit eos non esse homines, sed angelos, legatos Dei; imò Dei vicem et personam gerere, maxime medium qui in personâ Dei loquitur, vocaturque semper *Jehova*, et quasi Deus excidium intendat Sodomæ, v. 20; unde ut talem omnino reverenter compellat, honorat, et pro Sodomâ precatur Abraham. Ita S. August. Unde patet Abrahamum id cognovisse, non postquam ab eo discessit et evanuit angelus v. ult. ut voluit aliqui, sed ante, ut jam ostendi.

Quintò, hi tres symbolicè significabant SS. Trinitatem; et medius significabat essentiam divinam, tribus personis communem. Ita sanct. Ambros., Euseb., Cyrillus. Unde Abraham tres vidit, et unum adoravit, ut canit Ecclesia.

Hinc sequitur, quòd Abraham hos angelos, ut angelos Dei que legatos primò adorârît duliâ; secundò agnoscens, eos representare Deum et SS. Trinitatem in eis representatam, adorârît latrâ, ut docet sanct. Augustinus; qui enim hic apparet et loquitur cum Abrahamo, semper vocatur *Jehova*, quòd est nomen proprium Dei, cui debetur latrâ. Simili modo legatus regis dupliciter honorari potest, primò ut legatus; secundò ut rex, cujus personam induit et representat; sic ut non tam legatus, quàm rex in legato censeatur coli et honorari; sicuti sancti representantur et coluntur in suâ imagine. Est enim legatus viva sui regis imago.

VERS. 4. — LAVENTUR. Sinite ut mei, vel potius ego ipse (ut insinuat sanct. August. serm. 70 de Tempore, et S. Hieron. Epist. 26 ad Pammachium), vobis pedes lavem. Abraham à medio, quem primò allocutus est, ad duos laterales se suumque sermonem convertit, uti solemus facere, dum cum pluribus agimus.

Nota hic Abrahami et pristorum morem lavandi pedes hospitibus, tum ad sordes, tum ad lassitudinem tollendam, de quo dixi 4 Thimoth. 5, v. 10. Vide et Guillelm. Hamerum hie, et fusè Jacob. Greterum in Pedilavio.

Quæres hic, quales pedes, et quale corpus assumant angeli, et quo modo? — Resp. primò: Angeli non possunt sibi unire aliquod corpus substantialiter, iveri unione hypostatîcâ, quia hoc solus est divine virtutis. Secundò, possunt angeli corpora assumere, sibi ea accidentaliter uniendo, eaque movendo ac si essent viva. Tertio, etsi angeli possint cadavera recens defuncta ita assumere et movere, ac si verè viverent, uti subinde faciunt demones; communiter tamen sibi corpus effingunt ex circumstante aere, admixtis crassioribus exhalationibus, quibusdam obscurioribus, quibusdam lucidioribus. sic ut utraque ita inter se

commisceant et condensent, ut solida corpora, verosque colores et figuras membrorum humanorum referant, ita ut oculis veritas discerni nequeat. Id ex eo patet, quòd hæc corpora disparentibus angelis, mox in aërem et vaporem resolvantur. Ita Vasquez, p. 1, disp. 184.

Hinc sequitur primò, in hujusmodi corporibus non esse veros colores, sed apparentes, quales in nubibus cernimus. Secundò, angelum in tali corpore non posse exercere operationes ulla vitales, communes animantibus, quales sunt videre, comedere, audire, sentire, loqui, quia ad has, ut sint vitales, requiritur corpus vivum et animatum; angelus autem non potest corpus animare; potest tamen hujusmodi operatio ita imitari, ut non possint à nobis deprehendi esse falsæ, fictæ vel admixtæ. Tertio, talia corpora non esse verè densa et solida, sicuti alia corpora; sed talia apparere resistente angelo. Infert hinc Vasquez, hæc corpora non habere veram molliem aut duritiem, et consequenter secundò, nos palpando posse sentire ea non esse vera humana corpora; idque probat ex illo Joan. 20: *Palpate et videte, quia spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Sed hic locus non convincit, ut ibi dixi. Sicut ergo cætera corporis accidentia, ita et molliem ac duritiem corporis humani, magis minusque in hæc illavæ parte resistendo, in tali corpore exhibere potest angelus, ita ut ab homine internosci nequeat; sicut enim manum, brachium, digitum possumus modò rigidum, modò mollem et flexilem exhibere, prout anima per spiritus, nervos et musculos vult, aut non vult resistere; et sicut echinus, sive porcellus hortensis, quem vulgò hericum vocamus, suos aculeos potest instar spinarum exerere, aut remittere, ita potest et angelus. Id ita esse patet; nam angeli permisissent se palpari, cum Abraham eis hic lavit pedes, ut patet v. 5, et cum manum Loth apprehenderunt, eumque eduxerunt ex Sodomis, cap. 19, v. 16.

VERS. 5. — BUCCELLAM PANIS. Modestè ad panem tantum invitât, cum splendidi eis parat convivium, ut patet ex sequentibus; frugale tamen, more illius ævi; nec enim hic legis perdes, capones, cervos, etc. Simile est cap. 51, v. 54, et alibi.

Ita Plato Aristippi luxum in emendis piscibus reprehendit. Phocion filium suum Phocum, qui plura solio obsonia comerat, objurgans, ita comminatus est ei, si plura quàm secundum naturam comederet, vel ingurgitaret, ipsum condignas penas laturum. C. Fanii consulis lege introductum est, ne quid apud Romanos voluerum, præter unam gallinam, que allis non esset, apponeretur; et singulis cornis domesticis denos asses præfinit. Testis est Macrobius et Gellius. Cicero Q. Crasso et Q. Scævole non meram elegantiam, sed multâ parcimonîa mixtam laudi dedit. Crassus, inquit, *parcissimus elegantium, Scævola parcorum elegantissimus.* M. Cato vinum in præturâ et consulu, idem quod et opere, hibeat; epulas ad cenam ex foro triginta comparabat assibus, idque se

facere aliebat reip. causâ, quò corpus suum esset ad perferendam militiam robustum.

Incirco, ut scilicet honoretis me, utendo meâ hospitalitate; vel, ut alii, q. d.: Dei providentiâ factum est ut hæc horâ prandii per me iter haberetis, quò possitis meam hospitalitatem experiri; itaque non tam vobis quàm mihi, qui hospitibus et hospitalitate melius delector et pascor, gratificari.

VERS. 6. — Tria sata. *Satum*, vel, ut Hebræi loquuntur, *saa*, genus est mensuræ aridorum, æqualis lato, qui est liquidorum; noster interpret alibi modium vertit. Cum ergo tres modii, sive tria sata, facerent unum ephi vel epha, ut patet Ruth 2, v. 17, uti decem ephi faciebant unum eorum, qui continet triginta modios, ut patet Ezech. 45, 41, hinc sequitur satum fuisse tertiam partem ephi, et trigessimam ephi. Porrò hic modius, sive satum Hebræorum continebat tres modios Atticos, ut colligitur ex Josepho lib. 15 Antiquit., c. 11. Italicum verò modium unum cum medio continebat, teste sancto Hieron. in Matth. 15, et Josepho 9 Antiq. c. 4.

Subgenericos panes. Qui lati et plani, absque fermentatione, extra clibanum statim sub cinere coquuntur, ut scilicet hæc ratione illic succuramus fami hospitum.

Nota. Hebræi olim, uti etiamnum faciunt Saraceni et Mauritani penè omnes, quò Hebræis uti linguâ, ita habitu et ritibus sunt similes, quotidie in ficili vase et conchâ farinam subigebant, indeque panem in dies singulos coquebant, vel in clibanis, vel in craticulâ, vel in sartagine tectâ, undique carbonibus et cinere circumdatâ; tum ut recentior esset panis, tum ut ex tempore parabilis et ad manum esset, cum hospites adveniebant. Unde crebra est mentio in Script. panis subgenerici, quem Hebræi vocant *ugga*, quasi dicant *ustulatum*.

Tropol. de officio Abrahamæ et Saræ, id est, spiritus et carnis, in rebus et promissis divinis, disserit sanctus Gregorius lib. 9 Moral. c. 51: « Sara, inquit, promissiones Dei audiens ridet, sed ridens corrumpitur, corrupta autem protinus focundatur, quia cum cura carnis sui confidentiam habere desierit, contra spem ex divinâ promissione accipit, quod habituram se ex humanâ ratione dubitavit. Unde et benè Isaac, id est, risus dicitur, quia cum superne spei fiduciam concipit, quid mens nostra aliud quàm gaudium parit? Curandum itaque est, ne aut necessitatis metus cura carnis transeat, aut in eo quod moderatè exquiratur de se præsumat, » etc.

VERS. 8. — STABAT JUXTA EOS, ut ministrans et incitans tres suos hospites ad benè prendendum.

SEC ARBOR. S. August. serm. 66 de Temp. c. Arcoborem, ait, incolebat Abraham, sub quâ constitutum erat quæcumque effugium, augustum quidem homini, sed sufficienti majestati. Dignum enim Deo palatium fides devota pingebat, in quo fuisset majestatis divina pransura. »

VERS. 9. — CUMQUE COMEDISSENT. Non verè, nec vitalis fuit hæc angelorum comestio, quia non fiebat ab

animâ informante, sed assistente corpori aërio ab eis assumpto. Trajecerunt ergo angeli cibum hunc intra corpus à se assumptum, ibique cum resolverent in aërem, perinde ac sol humorem terræ in vaporem resolvit et consumit, nec in se convertit; ita Theodoretus. Vide dicta v. 4.

Secus est de Christo, qui post resurrectionem suam cum Apostolis verè comedit, sed simili modo atque angeli hic; cibum à se comestum in aërem resolvit; nec enim corpus gloriosum cibo alitur. Ita sanctus Thomas p. 1, q. 51, art. 2, ad 5.

VERS. 10. — Cui (Abrahamo) dixit unus pro tribus, puta medius ceteris illustritur, qui ad hoc maxime erat missus; nam duo reliqui postea Sodomam invenerunt ad eam perlegendam, ut patet v. 22.

VENIAM AD TE TEMPORE ISTO, proximo anno, hoc eodem die et horâ, ut habent Septuag. Ergo eum rediisse ad Abrahamum certum est; id enim hic promittit, licet id eum reipsâ præstitisse, in sequentibus non narretur.

VITA COMITE, vivente te, et Sarâ vigente et gaudente; hebraicè est, *secundum tempus hoc vite*, id est, ut Chaldaeus vertit, *in tempore isto quo vos critis vivi.* Non enim loquuntur de suâ (cum sint angeli), de quorum perenni vitâ nullum potest esse dubium), sed de Abrahamæ et Saræ vitâ et incoluntate, eamque hic utrique spondent, ac cum eâ prolem, quasi dicant: Vivetis tum, et filium habebitis. Quare non rectè Abulensis sic explicat, *vitâ comite*, id est, si vitâ tam vobis quàm mihi superstes fuerit, quasi angelus de vitâ suâ dubiè loquatur, ut homo, qui de vitâ suâ futurâ dubius est; certo enim promittit hic angelus, se reditum ad Abraham et Saram, certique eis promittit prolem, ac consequenter certam uitamque spondit; omne ergo tam proli quam vitæ dubium excludit.

VERS. 11. — FIERI MULIERIA, fluere menstrua, qua ad conceptionem sunt necessaria.

VERS. 12. — RISIT OCCULTE. Hebraicè, chaldaicè et grecè est, *risit intra se; risit*, quasi rem impossibilem, scilicet animum et sterilem parituram. Ita sanctus August. hic q. 56. Est enim risus species confutationis, ait Plato in Gorgia. Hinc et ejus risum reprehendit angelus, quasi ex dubitatione vel diffidentia propterea, cum ait: *Nunquid Deo est quidquam difficile?* S. Ambr. tamen risum hunc Saræ fuisse putat indicium futuri mysterii potius, quàm incredulitatis argumentum. « Risit enim, inquit, adhuc nesciens quid rideret, quòd publicam esset in Isaac paritura lætitiâ. » Sed prius quod dixi, veri est.

DOMINUS MEUS, maritus meus Abraham. Instar Saræ, uxores bonæ reverentur maritos, eosque vocent dominos, uti monet sanct. Petrus Epist. 1, c. 5, v. 5 et 6.

VERS. 15. — DICIT AUTEM DOMINUS. Puta angelus ille medius Dominum representans, ut dixi v. 2; hoc dicto angelus pandens oculatum risum Saræ, ostendit se non hominem, sed angelum, vel Deum esse. Unde pro eo quod sequitur: *Nunquid Deo quidquam est difficile?* Chaldaeus vertit, *nunquid occultabitur à facie*

Dominum verbum? Utrovvis enim modo verbi potest Hebraicum *puta*.

VERS. 16. — VIRI, tres illi angeli v. 2.

DOMINUS, medius angelus illustrior, personam Dei representans.

VERS. 17. — NUMQUID CELLARE POTERO. Hebraicè *hameasse, nunquid celabo?* amor et familiaritas mea non fert, ut amicum meum Abrahamum, ita mihi charum, eorum hanc secreta mea; praesertim quia scio ipsum intellecto hoc meo decreto de excidio Sodomorum, pro his oratorum. Volo ergo hanc revelatione illi dare materiam charitatis et orationis, simulque ostendere quantum istis precibus tribuam. Atque ex adverso voluit patefacere, quanta fuerit perversitas et corruptio Sodomorum; utpote in qua ne decem quidem justi inventi sunt, adeo ut pro his ulterius rogare ausus non fuerit Abrahamus.

VERS. 18. — CUM FUTURUS SIT. Est argumentum à majori, q. d.: Tam insigni tante posteritatis et benedictionis beneficio decoravi Abrahamum; ergo par est ut tantillum beneficium, puta revelationem secreti mei, ei non denegem.

ROBUSTISSIMAM. Hebraicè *atenu*, id est, *osseam*, ut vertit Aquila, id est, *fortem* (instar ossis), ut vertit Symmachus, hoc est, *multum*, ut vertunt Septuaginta. Fortitudo enim populi maximè consistit in ejus multitudine.

VERS. 19. — SCIO ENIM. Hæc est secunda ratio movens Deum, ut secreta sua detegat Abrahamo; quod scilicet per ea, puta per punitionem Sodomorum, velit Abrahamum suos posteris erudire, ut ab eorum peccatis aveant, ne similiter puniantur.

UT FACIANT JUDICIUM ET JUSTITIAM, ut rectè et justè vivant; *judicium* enim significat id quod iudicio Dei et sapientum rectum, justum et sanctum est. Ita Vatablus.

UT ADDUCAT DOMINUS PROPTER ABRAHAM. Potest quoque ex Hebræo verbi, *super Abraham*. Loquitur hic Deus de se in tertiâ personâ. Sensus enim est: Ut ego impleam ea que Abrahami promisi, ut scilicet ea exhibeam posteris ejus.

VERS. 20. — CLAMOR SODOMORUM. Est prosopopœia, q. d.: Peccata Sodoma: ita enormia sunt et impudentia (hoc enim significat clamor, ait S. August.) ut publicè et ubique in omnium ore versentur, adeoque fama (ut vertit Vatabl.) eorum in cœlum per angelos sparsa, ad me pervaserit; imò, ipsamet eorum peccata, quasi accusatores in cœlum ad me condescenderunt, clamantque contra tam impios homines, atque vindictam à me extorqueant. Descendam ergo eò, ut videam, an hæc fama, et hic peccatorum quasi accusatorum clamor, verus sit, an non, ut experientia id sciam. Loquitur et agit hic Deus more nostrorum iudicum, qui comitis de facto inquirunt, remque inspiciunt, ut dixi; nam Deus ante experientiam omnia novit ab æterno.

Nota. Hanc experientiam sumpsit Deus cap. sequenti v. 5, cum se per duos hosce angelos, Sodomitis duorum virorum specie obiecti, qui statim ab eis

ad stuprum appetiti sunt. Nota secundo multa fuisse peccata Sodoma:, sed præcipua fuerunt, otium, gula, superbia, inhospitalitas, crudelitas, Dei contemptus, et ex hisce nata tam portentosa libido, Ezech. 16, 40, uti dixi c. 14, 15.

VERS. 21. — DESCENDAM, ET VIDEO. Descendit Deus per duos hosce angelos, Deum pariter representantes; quos tertius puta medius, angelus illustrior, misit in Sodomam.

Ex hoc loco conciliam Lateran. 1, c. 8, monet iudices, ne faciliè accusationibus credant, sed eas lentè et maturè instar Dei examinent et inquirant, antequam reum condemnent; nam, ut ait Seneca l. 3 de Ira: Veritatem dies aperit, potestque poena dilata exigi, exacta revocari non potest. Idem cuique faciendum, ne faciliè accusatoribus, vel detractoribus credat. Est enim pusilli animi citò irasci, et credere rumoribus. Sæpè enim sinistro rumorì malignitas dat initium, credulitas incrementum. Deus, inquit Philo de Confusione linguarum, dicitur ad visendum descendere, qui omnia priusquam fiant providet manifestissime, ut doceamur, ne quis homo de absentibus, et futurus, et incertis putet se posse conjecturam facere, sed prius maximè prospicere debet; visus enim certus, potius quam fallax auditus, testis adhibendus est. Et S. Gregor., lib. 19 Mor., c. 25, exponens illa verba Job cap. 29, v. 16: *Et causam quam nesciebam diligentissimè investigabam*, sic ait: Deus cum omnia illi nuda et aperta sint, mala Sodomorum punivit non audita, sed visa: Hinc S. Chrysostomus commendat prælati ne aliqui delinquant propter solos vulgi rumores: *Noli, inquit, ex suspicionè tuâ iudicare antequam discas utrum ita se habeat, neque aliquem culpa; sed potius Deum imitare, qui ait Gen. 18: Descendam et video.* Notus est Theodosii imp. lapsus in precipitata sententiâ et crede Thessaloniensium, cuius eum, monuit S. Ambrosii, postea ad eò penituit: et Davidis circa Miphobeth, 2 Reg. 16, v. 4, collato cum 2 Reg. 19, v. 27.

VERS. 22. — CONVERTENTURQUE SE. Ex hoc loco, et ex c. sequenti, v. 1, apparet duos angelos ab Abrahamo discessisse Sodomam, tertium verò cum eo adhuc mansisse. Unde de eo suddit Moses: *Abraham autem stabat* (in oratione, ut addit Chaldaeus) *coram Domino*; eum enim orat Abraham usque ad finem capituli, ut Sodoma: parcat; unde finita oratione et colloquio, tertius ille ab Abrahamo abiit et disparuit ut patet v. 35.

VERS. 25. — QUI JUDICAS ONNEM TERRAM, qui iustissimus es iudex, notitia iustitiæ, et iudex iudicum terre.

VERS. 26. — IN MEDIO CIVITATIS, in ipsâ civitate; hoc enim significat hic hebraismus. Per hanc civitatem sine metropolim, puta Sodomam, totam Pentapolim intellige, unde si Deus in totâ Pentapoli decem justos invenisset, toti Pentapoli pepercisset. Ita Abulensis. Unde, ait S. Ambrosius, discimus quantum maris et sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus

invidere viris sanctis, nec temerè derogare. Illorum enim fides non serrat, illorum iustitia ab excidio defendit: Sodoma quoque si habuisset viros decem et justos, potuit non perire.

VERS. 27. — Cœpi. Incipere in Script. sæpè significat desiderare, optare, gestire, conari, parere, mori; hoc enim est Hebræum *hoathi*. Unde Hebræa ad verbum habent *Cæpio* vel *gestio loqui ad Dominum, tametsi sim pulvis et cinis*, scilicet vilissimus et abjectissimus. Ita Vatabl. Agnosce ergo, ô homo, princeps, praesertim coram Deo in oratione, quod sis pulvis et cinis; nosce teipsum. S. August. 15 Civit. c. 8, narrat Alcibiadem summo loco natum, cum ex sermone Socratis seipsum agnovisset, nihilque inter se et bajulum quemvis interesse, illicyriasse, petiisque sibi virtutem tradi: *Scito, inquit auctor lib. de Spiritu et Animâ apud S. August., c. 51, quoniam homo es, cujus conceptio culpa, nasci miseria, vivere poena, necesse mori. Attende ergo sollicitè, quid agas, vel quid agere debeas.* Et S. Bernard. in carn.

Unde superbit homo, cujus conceptio, culpa;

Nasci, poena; labor, vita; necesse, mori?

Præclare S. Agidius comes S. Francisci: *Humilitas, inquit, est instar fulminis, quod ferit quidem, sed nulla post se relinquit vestigia; ita sanè humilitas omne peccatum dissipat, et tamen ut homo in oculis suis sit nihil efficit.* Hæc Abraham Deo charus et amicus evasit; nam, ut aiebat S. Ludovicus episcopus Tolosanus: *Nihil tam gratum Deo, quam si vitæ merito magni, humilitate simus infirmi; cum et tantò quis Deo sit pretiosior, quanto propter eum et sibi est vilior.*

VERS. 28. — NON DELEBO PROPTER DECEM. Hic Deus iniecit Abrahami timorem et verecundiam, ne ultra progrediretur in sua petitione ad quatuor, qui revera tantum erant in Sodomis, scilicet Loth, ejus uxor, et due filie, inquit S. Chrys. reliqui enim omnes, quasi nocentes cœlesti igne in Sodomis confagrârunt. Fecit hoc Deus, ne, si Abraham ob quatuor Sodoma: parci peteret, idque ipse abnueret, Abrahamum contristarret; decreverat enim omnino quatuor has civitates perdere: jam enim completa erat peccatorum Sodoma: mensura, imò superfluebant.

Dices: Cur saltem non permisit Deus Abrahamo descendere ad octo vel quinque, ut propter octo vel quinque justos peteret parci Pentapoli? Respondet Abulens. quia in Pentapoli faciliè erant septem vel octo

CAPUT XIX.

1. Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere, et sedente Loth in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, et ivit obviam eis; adoravitque pronus in terram.

2. Et dixit: Obscuro, domini, declinat in domum pueri vestri et manet ibi: lavate pedes vestros, et

justi; si enim in Sodomâ erant quatuor justi, in singulis reliquis urbibus facile fuisset invenire unum justum; cumque ea essent quatuor, universim fuissent octo justi in Pentapoli.

Si obijcias: Ergone quatuor hi justi cum impitis in Pentapoli confagrârunt? Respondet Abulens. minimè, quia uti Loth cum uxore et filibus ex Sodomis, ita reliqui quatuor justi ex suis urbibus, totaque Pentapoli vel moito angolorum, vel Deo instinctu ante ejus excidium excesserunt. Verùm hoc est conjectare et divinare. Cùm ergo omnes Pentapolite, excepto Loth cum suis, et exceptis incolis urbis Segor, cœlesti igne, quasi subito fulmine sint afflati et consumpti, liquet omnes pariter fuisse impios.

Respondeo ergo Abraham infra decem non descendisse, tum quia dixit v. præced. hanc suam petitionem fore ultimam: cum enim toties minuendo descendisset, non ausus fuit sæpius descendere, ne Deo esset importunus, illicque fastidium aut iram moveret; tum quia continuo à quadraginta usque ad decem, per denarios petendo descendit Abraham. Pari ergo modo et congruenti, hic à decem ad unum vel nullum descendere debuisset. Tum denique, quia putabat faciliè decem justos in Pentapoli invenendos esse.

Sed cur Abraham non meminit Loth nepotis sui, cum eum communi elade eripi non postulari? An ut rem claram id Moyses prætermisit? an quòd justum nôrat, liberandum confidebat?

Moral. docet hic S. Chrysost. hom. 42, quanto in pretio haberi debeant justì, etiam exterioribus veli et pauperes: cum propter eos Deus urbes et provincias sceleratis pareat; illi enim sunt bases et columnæ reip. Talis fuit David, de quo ait Deus Ezechia: *Propterea urbem hanc, et salvabo eam propter me, et propter David servum meum*, 4 Reg. 19, 34. Talis erat et Elias, qui melotem tantum habuit, et purpurâ autem et amictis et diademate circumilat quærens Prophetam. Hinc de eo et similibus ait Paulus: *Circueunt in melotis, in pellicibus caprinis, agnatis, angustati, afflicti, quibus dignus non erat mundus*, Hebr. 11, 37. *Ut dubitari non debeat ipsorum meritis adhuc stare mundum*, ait Rufinus Præfat. in lib. 2 de Vitâ Patr.

VERS. 35. — Abiitque dominus. Unus hic angelus, finito colloquio cum Abraham, disparuit, reliquus verò duo perrexerunt in Sodomam, ut patet c. seq. v. 1.

CHAPITRE XIX.

1. Sur le soir deux de ces anges qui avoient mangé chez Abraham, vinrent à Sodome sous la figure de deux voyageurs. Ils y arrivèrent lorsque Loth étoit assis à la porte de la ville, attendant quelqu'un envers qui il pût exercer l'hospitalité. Les ayant donc vus, il se leva, alla au-devant d'eux, et s'abassa jusqu'en terre pour les saluer avec respect.

2. Puis il leur dit: Venez, je vous prie, mes seigneurs, dans la maison de votre serviteur, et demeurez-y: vous y laverez vos pieds; et demain vous continuerez votre chemin. Ils lui répondirent: Nous n'avons